

# El monestir de Santa Cecília d'Elins i l'explotació dels recursos a la muntanya de Castelló (s. IX-XI)

La muntanya de Castelló configura la part superior de la vall de Pallerols, que a l'edat mitjana era coneguda amb el nom de la vall d'Elins. L'eixida de Montenartró (2.189 m), Serra Seca (2.016 m), el coll de la Culla (1.927 m), el coll de Leix (1.700 m) i el tossal de Castelló (1.872 m) són els punts més alts de la carena que conforma aquesta contrada que configurava una part del sector nord-occidental del comtat d'Urgell. Entre els anys 955 i 1009 va passar a dependre totalment del monestir de Santa Cecília d'Elins a través d'unes donacions dels comtes Borrell II i Ermengol I (Marquès 2002-2005, docs. 13, 25, 29).<sup>2</sup> Aquest lligam, així com el del sector de la vall proper al nucli de Pallerols, on hi havia el referit monestir, es pot relacionar amb la política de patronatge que hi exercien els comtes, com a alts mandataris i administradors del territori.

Cal remarcar que Castelló va significar per al monestir de Santa Cecília d'Elins l'accés i explotació d'una sèrie de recursos naturals que la documentació conservada i el seu contrast amb recerques arqueològiques realitzades en àrees veïnes ens pot mostrar. Es tracta de la ramaderia, el bosc, la mineria i la siderúrgia.

## La ramaderia

La muntanya es troba en un sector del recorregut del camí ramader transhumant que comunicava fins fa poc temps Andorra i Lleida pel carener de les riberes del Noguera Pallaresa i el Segre. Així mateix, altres rutes transhumants estacionals de menys recorregut i caràcter transtermitant recorren les dues carenes de la vall d'Elins i de Pallerols. La documentació deixa entreveure l'existència d'espais dedicats a la ramaderia, com és el cas d'*ipso silva de ipso pradello* o *ipso pradello usque in ipsa Chabannella*, que comparteixen territori amb altes zones de conreu agrícola, com *terra de ipso parrochia* o *campo monachale* (Marquès 2002-2005, docs. 13, 25, 29 i 53). Aquest *pradello* es trobaria situat a una altitud d'uns 2.000 metres als voltants d'una extensa àrea de pastura en els estatges subalpí i alpí que presideix encara avui l'eixida de Montenartró.



Climent Miró i Tuset,<sup>1</sup>  
historiador

L'ús d'aquesta immensa zona de pastura per part del monestir de Santa Cecília d'Elins era en part compartida amb el de Sant Sadurní de Tavèrnoles, atès que el Comte Ermengol II va concedir el 1033 a aquest cenobi un dret de pastura i de llenyar, que tenien com a límit el terme de Rubió i la serra de *Petra Calce*, que identifiquem amb l'actual de Serra Seca, integrats en una donació que contemplava les viles de Llaguna, situades a la vall de Castellbò (Baraut 1994-1995, doc. 52).

Els *pasculus* ressenyats a la documentació es poden identificar amb espais de bosc clar i zones obertes subalpines destinades a les activitats ramaderes, que també es trobaven a l'andorrana vall del Madriu, i a altres molt similars, com els situats a la veïna coma de Burg, resultat d'una gran desforestació que possiblement també es mantenia a través d'incendis controlats (Orengo 2010: 287, Pèlach 2004: 294-300).

No gaire lluny de Castelló, a la població d'Eres, a la vall de Castellbò, l'any 923, hi surt referenciada una devesa del vescomte Giscafred en l'afrontació d'un alou vinculat que el monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles va vendre al referit mandatari (Baraut 1994-1995, doc. 12). A Turbiàs, molt a prop del nucli d'Eres, que se situa al nord de la muntanya de Castelló, hi trobem avui fossilitzats en una mateixa zona els topònims de la devesa Gran, la devesa del Solà i la devesa de la Costa. No podem descartar que aquests espais reservats a la pastura guardin alguna remota relació amb la referida devesa del vescomte.

La situació de la muntanya, propera al camí ramader transhumant de caràcter carener, que comunicava el Pirineu amb la Depressió Central, també la podria vincular amb un desplaçament de probables ramats del monestir de Santa Cecília d'Elins cap a les seves possessions del piemont, en concret amb Sant Cristòfol de Salinoves, considerat també un monestir, en una àrea que serà coneguda en època moderna com a la Garriga de Paracolls.

L'existència de desplaçaments transhumants de bestiar no es pot descartar, atesa la proximitat de la via i en la hipòtesi que els monestirs constituïen cronològicament els seus dominis prop d'aquests camins ramaders. En el cas de Santa Cecília d'Elins, els dominis situats a Salinoves i a la Conca Dellà hi apareixen vinculats en ple segle x (Marquès 2002-2005, docs. 4, 7 i 8).

### **L'explotació forestal i el dret a fer llenyar**

Com bé hem pogut comprovar, l'existència de grans àrees de pastura d'altitud, obertes, compartia territori amb espais agrícoles, i també amb boscos, que a la documentació surten referenciats com a *silva* o *silvis*. Just a l'àrea de la Llaguna de la vall de Castellbò, trobem documentat el 1033 *in ipso capite bosco* en una afrontació en la donació del comte Ermengol II a Sant Sadurní de Tavèrnoles. En la relació d'espais d'aquest document hi apareix *pinos* i *arboribus diversis generibus* (Baraut 1994-1995, doc. 52).

La seva explotació podia estar vinculada a activitats constructives, tot i que també hem de tenir en compte, en àrees veïnes, la relacionada amb el carboneig des d'època tardoantiga per a abastir la siderúrgia del ferro (Orengo 2010: 275, Pèlach 2004: 290). Es creu que l'explotació forestal en època tardoantiga conjuminava amb les activitats metal·lúrgiques (Pèlach 2004: 292), amb una més que probable continuïtat en època alt medieval.

No podem descartar l'existència de transport fluvial d'aquesta fusta i de la utilització del camins ramaders per al seu transport, on hi trobem l'índex d'empremtes romanes, com una *statio* situada en un indret de la vall de Castellbò molt proper a Castelló (Oliver 2003: 249), de la qual en parlarem més endavant. Així, la construcció d'embigats per a la construcció comportava la tala d'arbres del calibre adequat que deurien superar els cinc metres de tronc (Sancho 2021).

El lligam de la muntanya de Castelló amb el monestir de Santa Cecília d'Elins deuria provocar que el seu ús estigués regulat per la referida comunitat monàstica. L'explotació dels seus recursos, tot i la intervenció judicial confusa del judici de Sant Pere de Ponts, de l'any 1024, quedava sota els auspicis de la comunitat d'Elins; i més endavant, en època moderna, de la col·legiata de Santa Maria de Castellbò. Ho podem comprovar en els esments de dues concòrdies del 1558 en una relació del segle XVIII sobre la documentació custodiada en l'arxiu de l'esmentada església. En concret, s'hi indica que els habitants de Pallerols no podien «anar a boïgar y tallar arbres en la montanya de Castelló, ni ferhi llènia». Lluny d'acabar, l'esmentada relació recull que l'any 1758 hi hagué un altre plet judicial, en el qual, «dits vassalls», referint-se als habitants de Pallerols, «pretenien tenir lo domini absolut dels boscos de Castelló».

### **La mineria i la siderúrgia**

En l'apartat referent a l'explotació forestal hem fet esment a l'existència de carboneres que podien estar relacionades amb un ús siderúrgic. La producció de ferro fou una activitat remarcable a l'actual parc nacional d'Aigües Tortes i Sant Maurici (s. II aC-VI dC) i també a la Valferrera, en concret al bosc de Virós (s. III-VIII) (Gassiot 2016: 173). Cal destacar també les evidències d'aquesta activitat en els abocadors d'escòria de ferro i carbons al Dolmador (2.111 m), encara que de cronologia desconeguda, i al planell de Castenàs (2.117 m), (s. IV-VI), ambdós a la Ribalera, al nord de Romadriu, situats en una àrea propera a la muntanya de Castelló (Gassiot 2016: 181-182).

L'explotació d'aquests recursos siderúrgics podria ser un motiu de pes per a la desforestació de la muntanya en una època anterior a l'alta edat mitjana. Aquesta activitat probablement encara deuria tenir alguna relació amb l'existència d'una «*antiquam viam*» i una via als voltants del coll de Leix i per la carena septentrional de la vall de Pallerols o d'Elins, que condueix fins a la capçalera de la muntanya de Castelló (Marquès 2002-2005, docs. 25, 29 i 53).

En un indret de l'actual cortical de Castelló, a tocar del riu, hi ha petits dipòsits d'escòria de ferro superficials, no determinats cronològicament, que podem relacionar amb les veïnes explotacions de la Ribalera. Cal tenir en compte que a partir del segle IX es va desenvolupar al Pirineu una indústria siderúrgica que utilitzava la força de l'aigua (Sancho 1999, Sancho 2008). Per aquest motiu, no s'ha descartar l'existència d'una farga en aquest lloc i també a Ferrera, situada al terme de Gramós, prop del castell d'Elins, en el sector inferior de la vall homònima (Marquès 2002-2005, doc. 72). Convé recordar que al segle IX, en concret el 860, l'emperador Carles el Calb va emetre un precepte sobre el delme del ferro i la pega a Andorra, un document prou demostratiu de l'existència d'aquesta activitat al sector nord del Comtat (Baraut 1988, doc. 4).

Es podria vincular l'*statio*, documentada a l'edat mitjana com a *Stacione*, a una estructura de repòs i control romana d'aquest important camí (Oliver 2003: 249, Farràs 2001: 65).<sup>3</sup> Probablement l'antic camí carener i l'*statio* podrien tenir alguna relació amb les explotacions siderúrgiques de la Ribalera i el seu enllaç amb la vall del Segre. Aquesta via carenada rebia la consideració de carretera al segle XVII, en una època força posterior, probablement en relació a l'explotació forestal dels boscos. No podem descartar que durant l'edat mitjana aquella via antiga ja tingués certa amplada, probablement heretada d'època romana.<sup>4</sup>

Aquest camí, que es pot vincular a una ruta transtermitant de bestiar (dins de la mateixa vall), podria haver tingut també un ús relacionat amb el transport de matèries i productes associats amb la producció siderúrgica en època tardoantiga i altmedieval. Aquestes activitats vinculades amb la transformació del mineral de ferro en el sector pallarès veï no estan documentades arqueològicament entre els segles IX i XI, tot i la persistència dels antics camins i de l'estació de control propers a la muntanya de Castilló.

Mentre que a l'alta edat mitjana podem associar directament aquesta muntanya amb usos agrícoles i ramaders, no podem dir el mateix amb els siderúrgics, atesa la manca de recerques en el sector i a les cronologies conegudes dels abocadors de Virós i de la Ribalera. Futures prospeccions haurien de determinar la datació de l'abocament de Castilló i d'altres que es podrien localitzar en aquesta zona.

### **A mode de conclusió**

Podem concloure que la muntanya de Castilló configura un espai territorial vinculat al monestir de Santa Cecília d'Elins des de mitjan del segle X i principi de l'XI. El control de tota aquesta àrea de muntanya per part del monestir està relacionada amb el propi desenvolupament del feudalisme a la contrada.

Tota aquesta vasta porció territorial va permetre que el referit cenobi controlés una àrea de recursos naturals ideal per al desenvolupament de la ramaderia, l'explotació forestal i probablement la mineria i la siderúrgia. Futures recerques arqueològiques en aquest sector haurien de determinar el desenvolupament d'aquestes activitats, que la documentació, sobretot en el cas de la ramaderia, està mostrant.

## Bibliografia

- BARAUT, Cebrià, 1978. "Les actes de consagracions d'esglésies del Bisbat d'Urgell (Segles IX-XII)", *Urgellia*, 1: 11-182.
- BARAUT, Cebrià, 1994-1995. "Diplomatari del monestir de Sant Sadurn de Tavernoles (segles IX-XIII)", *Urgellia*, 12: 7-414.
- GASSIOT, Ermengol, 2016. "No todo fueron rebaños, la producción de Hierro en Época Romana", *Montañas humanizadas. Arqueología del pastoralismo en el Parque Nacional d'Aiguestortes i Estany de Sant Maurici*, E. Gassiot (ed.), Madrid, Red de Parques Nacionales, Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente.
- MARQUÈS, Benigne, 2002-2005. "Els documents de Santa Cecília d'Elins (881-1198)", *Urgellia*, 15: 9-163.
- MIRÓ, Climent, 2012. "Primeres passes del monestir de Santa Cecília d'Elins. Els monjos benedictins", Barcelona, Universitat de Barcelona. (Treballet de fi de màster).
- MIRÓ, Climent, 2014. "El monestir de Santa Cecília d'Elins durant el segle XIV: la decadència i el seu trasllat a la vila de Castellbò", *Interpontos*, 3: 157-179.
- MIRÓ, Climent, 2014b. "Els monestirs com a part de l'estratègia dels comtes d'Urgell en el control del territori. El cas de Santa Cecília d'Elins (881-1085)", *Ibix*, 8: 349-360.
- OLIVER, Jaume, 2003. "Los paisajes del feudalismo", *Los paisajes de los parques nacionales. La humanización de las altas cuencas de la Garona y las Nogueras (4500 aC - 1955 dC)*, A. Esteban (coord.), Madrid, Parques Nacionales, Ministerio de Medio Ambiente, Gobierno de España: 143-266.
- ORENGO, Héctor A., 2010. *Arqueología de un paisaje cultural pirenaico de alta montaña. Dinámicas de ocupación del valle del Madriu-Perafita-Claror (Andorra)*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili-Institut Català d'Arqueologia Clàssica. (Tesi de doctorat).
- PÈLACHS, Albert, 2004. *Deu mil anys de geohistòria ambiental al Pirineu central català. Aplicació de tècniques paleogeogràfiques per a l'estudi del territori i el paisatge a la Coma de Burb i a la Vallferrera*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia. (Tesi de doctorat) <http://hdl.handle.net/10803/4958>.
- SANCHO, Marta, 2021. "Aprovechamiento de recursos forestales en la Edad Media: una apuesta interdisciplinar para su estudio en zonas de media montaña mediterránea", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 22: 149-174.

## Notes

- 1- <https://orcid.org/0000-0002-3293-2991>.
- 2- La donació de l'any 1003, duta a terme pel Comte Ermengol I, fou considerada com a falsa al judici de Sant Pere de Ponts, de l'any 1024. Tradicionalment s'ha vinculat la muntanya de Castelló amb el que reclamava l'Església d'Urgell al monestir de Santa Cecília d'Elins al judici de Sant Pere de Ponts (1024). Voldríem fer-hi una petita aportació: El text del judici esmenta clarament l'església de Pallerols, pels termes de la qual el bisbe reclamava els delmes i primícies de Castelló. En concret, el Castelló esmentat al document aportat pel bisbe Ermengol, l'acta de consagració de la catedral, molt possiblement no es referia al Castelló de la vall de Pallerols, sinó al que se situava a les immediacions de la Parròquia d'Hortó [...] *Et in qua inter alia ipsa ecclesia Palierolibus, per cuius terminos predictus episcopus requirebat supra dictas decimas et primicias de Castellono, ita resonat: Deinde condotamus et tradimus Napineros sive Ollam Fractam atque Assoua vel Adralle sive Castellono vel villa Mediana sive Kasamunniz et Santa Cruce cum Statione vel Palierolos [...]* (Marquès 2002-2005, doc. 33). El Castelló de prop de la parròquia d'Hortó, que concorda amb l'itinerari de les esglésies especificades en l'acta de consagració de la catedral d'Urgell, surt esmentat l'any 1080 en l'acta de l'església de Santa Cecília d'Elins d'aquesta manera «*et illud alodium quod est in Castellione, quod appellatur Ladrera*» (Marquès 2002-2005, doc. 50). En aquesta dotalia també s'esmenta «*etiam castrum de Castelione cum ipsa ecclesia Sancti Michaelis, cum omnibus alodiis de illo monte*» (Marquès 2002-2005, doc. 50), el Castelló de prop de Pallerols, el de la muntanya, però sense els delmes i les primícies que en poguessin sortir. Com podem comprovar, el judici, tot i que la prova aportada no faria referència al Castelló de la muntanya, va afectar el delme i la primícia i no la propietat de la muntanya, en la qual hi havia una església, la de Sant Miquel.
- 3- Es documenta a l'acta de consagració de la Seu d'Urgell «*vel Villamediana sive kasamuniz et sancta Cruce cum Statione*» (Baraut 1978, doc. 2).
- 4- (ADU, Castellbò, Llibre de capbreus de Pallerols, Isona, Coll de Nargó i altres (1605-1694), UI288, caixa 288).

